

שיחות אל יעזר

שיחות ומאמרי הגאון רבי אליעזר געלדצעהלער זצ"ל
ראש ישיבת 'אור ישראל'

פרשת עקב

גליון 27

**השיעורים של ספר דברים נתנדבו
לזכותם של יואל בן צפורה וזוגתו רויזא בת חוה
יה"ר שזכות רבינו ותורתו יעמוד להם לאורך ימים
טובים בבריאות הגוף והנפש, מתוך שפע רב,
הרחבת הדעת, ונחת דקדושה מיוצ"ח**

להערות ותיקונים, ולקבלת השיעור מידי שבוע
נא לפנות ל sichoseliezer@gmail.com

עבודת הלב בברכות, בק"ש ותפילה^ו

התחזקות במצוות שאדם דש בעקביו

והיה עקב תשמעון את המשפטים האלה ושמרתם ועשיתם אתם, ושמר ה' אלהיך לך את הברית ואת החסד אשר נשבע לאבותיך (דברים ז, יב). פרש"י ויהיה עקב תשמעון – אם המצוות הקלות שאדם דש בעקביו תשמעון, ושמר וכו'". ולכאורה י"ל שהטעם שזוכים לכל הברכות שבפרשה דייקא כשנוהרים במצוות 'שאדם דש בעקביו' הוא, מפני שטבע האדם לזלזל יותר במצוות שנוהגות באופן תדיר בכל יום, מתוך שאינו שם לב אליהן, כי מצוה הבאה מזמן לזמן עד שמברכים עליה 'שהחיינו', כגון נטילת ד' מינים או אכילת מצה, האדם מתרגש מאד מהפרישקייט של המצוה ועושה הכנה ראויה ומקפיד שתהיה בתכלית ההידור והשלמות, ואח"כ מקיים המצוה בכוונה רבה ובהתלהבות, וגם אחר עשיית המצוה הוא מרגיש מרומם ממה שזכה לאכול מצה וליטול ד' מינים, וזולת זה הוא מתפאר בעצמו ששילם כו"כ לאתרוג נקי והדר וכו'. אבל ק"ש בזמנה שנוהגת פעמיים בכל יום, וברכות הנהנין והמזון ושאר ברכות שנאמרות עשרות פעמים בכל יום וכו' מתרגלים אליהן ולא מתעוררים ולא מתלהבים מגודל הזכות שיש לנו שהחיינו וקיימנו לברך ולהודות על המזון, ולכן גם לא מרגישים מרוממים כ"כ אחרי עשיית המצוה, עד שמתרשלים בהן. אבל מי שבאמת עושה הכנה דרבה לפני שקורא ק"ש או מברך ברכה מ"ז ומקיים 'והיה עקב תשמעון', שאינו עושה מצוותיו 'מלומדה', זוכה להברית והחסד וגו'.

למדנו באוה"ח הק' (ח, א) יסוד גדול בזה, וז"ל 'כי בעשות האדם ממצות ה' שתים או שלש מאשר תבואנה, ומה גם אם יחזיקו באחת מכל מצות ה'

^ו של"ס בקעמפ תשס"ג.

בתמידות ובזריזות, ינָלד בהם הולדה רעה להתעצל בשאר המצות הבאים לידם וכו', עיי"ש שמסביר שדייקא מפני שהאדם נזהר במצוה אחת הוא מרגיש מלא ושבֵע, וזה מביאו לזלזל אח"כ במצוות אחרות, ומסיים שמכשול זה מצוי הרבה בבני תורה ועובדי ה' כיון שיש להם הרבה מצוות וזכויות, הם צריכים להיזהר ביותר שלא יהיה אצלם מצוות שדשים בעקב. ואם מתבוננים בזה נראה שזה לא רק אצל יחידים אלא כן הוא גם אצל קהילות בישראל, יש קהילה ששמים דגש מיוחד על תפילה או על שבת קודש, ויש קהילה אחרת שנוזהרים ביותר בעניני כשרות ושמירת הלשון, ואצל כל אחת מקהילות הנ"ל יש כמו כן דברים שהם בגדר 'אדם דש בעקביו', היינו ענינים שלא כ"כ הקפידו עליהם, ועכ"פ לא שמו עליהם דגש מיוחד.

ולכן יש סכנה מיוחדת בישיבה כשלנו, שיש ב"ה קיבוץ גלויות מכמה וכמה קהילות חשובות בישראל, יכול בחור לגלות שיש בחורים טובים שלומדים בהתמדה ומתפללים כדבעי, שבכלל אינם נוהרים בהני ענינים שגדלתי שהם חמורים ביותר, וכן יש חבר אחר שאין רואה כל חשיבות באותה מצוה שהיה אצל אבא שלי ממש מעיקרי הדת, וכיון שאני רואה שאצל קהילות שלמות לא הקפידו על אלו הדברים, סימן שסתם הגזימו אצלנו, וזה אכן לא נורא כ"כ, וכך יסתובב ויקח מכל קהילה וחסידות הענין שהם דשים בעקב, עד שהוא יהיה קל שבקלים ממש רח"ל. לכן נ"ל שבישיבה שלנו יש עוד 'טייטש' בתפילת הרבי רבי אלימלך זי"ע 'אדרבה תן בלבנו שנראה כל אחד מעלת חברינו ולא חסרונם', היינו שנתבונן בחברנו שמגיע מקהילה אחרת, ולא אלמד ממנו ה'עקב' - ה'חסרונם', אדרבה אלמד מבחור ששייך לחסידות ההיא איך הוא 'קאכט זיך אין א שבת', ואלמד מחבר אחר ששייך לקהילה אחרת איך הוא נזהר בדיבורו ביותר, ומהשלישי איך הוא מתפלל בהתלהבות ובקול, וע"י שנלמד מכל אחד ואחד 'מעלת חברינו', נוכל ע"י הקיבוץ גלויות שלנו להתרומם מאד ולזכות לשלמות בעבודת ה', מה שלא היה אילו היינו נשארים כל אחד בקהילתו ובחסידות שלו.

אחת מהמצוות הקלות שאדם דש בעקביו היא מצוה שאדם מקיים אולי יותר מכל מצוה אחרת – ענין הברכות למיניהם, וכמו שאמרו בגמ' (מנחות מג:): 'היה רבי מאיר אומר חייב אדם לברך מאה ברכות בכל יום שנאמר ועתה

ישראל מה ה' אלהיך שואל מעמך', ודרשו אל תקרי מה אלא מאה. כמובן שכל אחד מאתנו מברך לפני שהוא אוכל ושותה, אבל האם ברכות אלו הם 'ווי ס'דארף צו זיין' בצורה הראויה ובכוונה נכונה או שחוטפים ברכה וממלמלים ולא נודע כי בא אל קרבנה. ואבוהון דכולהו הוא ברכת המזון שהיא מצוה מן התורה, וככתוב בפרשתן (פרק ח, י) 'ואכלת ושבעת וברכת את ה' אלהיך'. וכולנו יכולים להתחזק בזה, לכוון פירוש המילות ולברך בשמחה ובחשק, ועי"כ גם זוכים לענינים גדולים כדאייתא בשל"ה הק' (שער האותיות, אות ק' קפד) שיש השפעות גדולות בגשמיות וברוחניות שיוורדות לעולם ע"י ברכת המזון. וכבר אמרתי לכם כמה פעמים, שכל אחד יודע בעצמו שבשביל לברך כהוגן צריכים לברך מתוך הסיפור, ואינה דומה הכוונה כשמברכים בע"פ לברכה הנאמרת מתוך הסיפור, ובפרט שאין בזה טרחא יתרה ללכת לארון הספרים ולהביא סידור. ואפילו תברך רק תיבה אחת עם קצת יותר כוונה, הרי התחזקת במצוה שבדרך כלל דשים בעקב, והתעלית בזה למדרגה של 'והיה עקב תשמעון' והיה זה שכרך.

ענין חקיקת התורה בלוחות אבן

בעת ההוא אמר ה' אלי פסל לך שני לוחות אבנים כראשנים ועלה אלי ההרה ועשית לך ארון עץ (י, א). הרמב"ן מקשה למה לא נצטוה משה רבינו לעשות ארון עץ ללוחות הראשונים. עוד יש לדקדק בדברי משה רבינו (פסוק ה) 'ואפן וארד מן ההר ואשם את הלחת בארון אשר עשיתי ויהיו שם', כמובן שאם שם אותם בארון שהם היו שם, ומאי קמ"ל.

הנה המהר"ל (בנת"ע נתיב הלשון ה) מתקשה למה נצטוה משה רבינו לעשות לוחות מאבן, שהיא הדבר הזול ביותר, ולא מכסף או זהב. ויתבאר ע"פ מש"כ בעל התניא (שער היחוד והאמונה פ"ז) ש'אבן' מורכב מאות א' וב"ן, והענין בזה הוא שב"ן בגימטריא בהמה, נמצאנו למדים שענין האב"ן שהוא סמל הדומם, מורה על בהמיות ושפלות בדרגה הנמוכה ביותר, אבל בראש הב"ן הזה בא א' שהוא אלופו של עולם, לרמז שאפילו באבן הדומם יש אור אלקות שמחיה אותו ומאיר בו. ומהאי טעמא נמי בחר ה' לכתוב עשרת הדברים דוקא

על לוחות אבני"ם, לרמז שתכלית עשרת הדברות ומתן תורה היא לחקוק את ה'אלופו של עולם' בתוך החומריות של העולם הזה, ולהאיר זיוו לתוך הבהמיות שלנו ולתוך הני כלבין דחציפין שבכל אחד ואחד [עתוס' ב"ב ת. שבהמה בגימטריא כלב]'.¹ וראיתי הנקודה הזאת ממש אבל ברמז אחר, ע"פ מש"כ רש"י (בראשית מט כד) 'אבן' – לשון נוטריקון אב ובן, היינו שהלוחות הכניסו כביכול את אבינו שבשמים לתוכנו, לתוך הבן עד שהיו אחדים ומחברים שנהיה מזה אב"ן אחת.

והנה, הרבי רבי יהונתן ביערות דבש (ח"א דרוש א) מסביר, שהסיבה שקברו של משה היה נצרך לבריאה מיוחדת (עי' אבות פ"ה מ"ו), הוא מפני שגופו של משה רבינו היה מזוכך וטהור כ"כ עד שאדמת עולם השפל הזה לא היתה יכולה לסובלו, ולכן 'ולא ידע איש את קבורתו' כי בעצם אי אפשר להיות לו קבורה בעולם הגשמי הזה, ולכן היה צריך לבריאה מיוחדת. ועל פי דברים האלה מבאר החתם סופר (תו"מ ד"ה ואפן. ונתבאר כאן בתוספת הרחבה) שהלוחות הראשונים שהיו 'כתובים באצבע אלהים' היו כ"כ נשגבים ונעלים עד שארון עץ גשמי לא היה יכול לסבול אותם, ולכן לא בא ציווי למשה רבינו לעשות להם ארון. ומשה רבינו חשב שאף אם הלוחות השניים אינם במדרגה ההיא שהרי הוא פסל אותם, אבל ע"י שהכתיבה היתה ע"י הקב"ה, כמש"כ 'ואכתוב על הלוחות', יתעלו גם הם למדרגת לוחות הראשונים עד שלא ישארו מונחים בארון הגשמי. ולכן מוכיח את ישראל 'ואשם את הלחת בארון אשר עשיתי ויהיו שם', כלומר נאכזבה תוחלתי והם נשארו בארון.

לכאורה יש לבאר העומק בדבריו, שכבר דברנו כמה פעמים בשם המאור עינים (תרומה) ש'לא ידע איש את קבורתו' היינו שנשמת משה רבינו נטמנה בתוך נפשות בני ישראל, כמש"כ בזה"ק (תיקו"ז קיד). 'אתפשטותא דמשה בכל דרא ודרא' וכמו שאמרו אמוראים אחד לשני 'משה שפיר קאמרת' (שבת קא:), וה"נ חשב משה רבינו שהלוחות לא יתפסו מקום גשמי כלל ולא ישארו בארון,

¹ ואיתא מרבי צדוק (פרי צדיק לחנוכה) שאותיות אמצעיות של שור וחמור שמרמזים על עשו וישמעאל (תיקו"ז קמז:), עולים נ"ב, כי פנימיותם הם הכלבין דחציפין, שמורד בה' ואינו מכיר אלופו של עולם.

אלא כל נפש מישראל תהיה לארון ולמשכן העדות שיחזיק וישא את הלוחות, ו'המכתב אלהים' היינו אלופו של עולם יהיה חרות על הב"ן - החלק הבהמי והכלב כנ"ל - של כל אחד ואחד. אבל משה רבינו מוכיח אותנו ו'יהיו שם', שמאז שחטאתם בעגל לא טהרתם עצמכם ואינכם ראויים להיות ארון ללוחות הברית, ולכן נשארו מונחים וגנוזים בארון עץ פשוט.

ואע"פ שהם דברי תוכחה, אבל יש לקחת חיזוק מזה שאף כי אנו לא היינו ראויים להיות ארונות ללוחות השניות, עדיין הם לא נלקחו מאתנו ולא נשברו כלוחות הראשונות, ולכן ע"י שנחזיק בארון עץ ונישא אותו על שכמנו בשלמות, נזכה ל'ארון נושא את נושאי' (סוטה לה.) שהארון ירים אותנו ויעלה אותנו ויאיר הא' לתוך הב"ן שלנו, עד שנהיה באמת מזווככים וראויים להיות משכן העדות וארון ללוחות.

המזן בזכות האמונה

ויענך וירעבך ויאכלך את המזן אשר לא ידעת ולא ידעון אבתיך למען הודיעך כי לא על הלחם לבדו יחיה האדם כי על כל מוצא פי ה' יחיה האדם (פרק ח, ג). יודעים דברי הנביא שמשבח את אבותינו יוצאי מצרים (ירמיהו ב, ב) 'זכרתי לך חסד נעורייך אהבת כלולתיך לכתך אחרי במדבר בארץ לא זרועה'. היינו שכלל ישראל לא עשו חשבונות ולא שאלו מאין יהיה להם לחם לאכול ומים לשתות ואיך יעברו את המדבר הגדול והנורא, אלא הלכו אחרי ה' באהבה באמונה ובטחון. אבל כולנו חושבים לעצמנו, שלכאורה יש ריעותא גדולה בכל השבח הזה, שהרי עיניהם ראו ולא זר איך שהביא הקב"ה עשר מכות, אותות ומופתים בשמים ובארץ להעניש את המצרים ולהציל אותם, ומי לא היה מאמין ובוטח אחרי שהוא רואה את הדברים האלה לנגד עיניו.

ומבאר חת"ס שלכלל ישראל היתה קבלה שאברהם אבינו נצטוו מאת ה' לעזוב את ארצו ואת מולדתו ללכת לארץ לא נודעת, ואחרי שהגיע לכנען היה רעב בארץ עד שלא היה יכול להישאר והוצרך לגלות למצרים. לכן חשבו בני ישראל, שאם הקב"ה לא הזמין מזון בדרך נס לנביאו אוהבו, שמסר נפשו וקיים לך' בעצמו, עד שהיה צריך לרדת למצרים, ק"ו שהקב"ה לא יזמין אוכל

בדרך נס בשביל ששים רבוא יוצאי מצרים, שהרי לא טובים הם מאבותם, וגם הנס הזה גדול הרבה יותר מפרנסת אברהם וביתו בארץ. לכן משבח שפיר הנביא את ישראל שהלכו אחרי ה' בארץ לא זרועה ולא חשבו שיזמין להם הקב"ה אוכל בדרך נס, רק בטחו בה' ולא שאלו שאלות. ומכח אותה מסירת נפש ובטחון בה' זכו למן.

מעשה יש לשאול לאיך גיסא, למה זה לא זכה אברהם אבינו שירד לו מן, הלא המסירות-נפש של נסיון 'לך לך' הרבה יותר גדולה מ'לכתך אחרי במדבר', שהרי לא קדמו לו מופתים ומכות. אלא מבאר חת"ס דבר נורא מאד, שהקב"ה רצה לזכות את ישראל להאכילם מן במדבר, וזה היה שייך רק אם יהיו להם אמונה ובטחון ללא דופי ובלי חשבונות, אלא ילכו אחריו בארץ לא זרועה, ולא יאמרו בלבכם כבר הזמין הקב"ה לחם מן השמים לאברהם ומסתבר שיזמין גם לנו. לכן מנע מן מאברהם אבינו וייסרו שיצטרך לרדת מצרימה לשבור בר להחיות נפשו, בכדי שזרעו אחריו יזכו למן בזכות עצמם, מכח בטחונם ואמונתם השלמה. וזה ביאור הכתוב 'ויענך וירעיבך', שהקב"ה הביא עליך רעב ועינוי לנסותך אם יהיה לך בטחון, וגודל הניסיון היה 'אשר לא ידעת', היינו שלא היה ידוע לך בכלל שיכול להיות לחם שירד מן השמים, וגם 'לא ידעון אבותיך', שגם האבות שהיו צריכים לרדת למצרים מפני הרעב לא זכו לזה. וע"י גודל האמונה שלך בה' ובמשה עבדו, שיצאת למדבר ולא שאלת שאלות, זכית ל'ויאכילך את המן'.

ע"י כונה והתבוננות אפשר לזכות לבחי' ארץ ישראל בכל מקום

ואכלת ושבעת וברכת את ה' אלהיך על הארץ הטבה אשר נתן לך (ח, י). אמרו חז"ל (ברכות מח:): 'אמר רב נחמן, משה תקן לישראל ברכת הזן בשעה שירד להם מן, יהושע תקן להם ברכת הארץ כיון שנכנסו לארץ'. הנה לכאורה לברך את ה' אחרי אכילת מן, אין זו עבודה קשה כ"כ, שהרי כולם רואים שהמן יורד מן השמים בלי כל פעולה מצידם ושמבלעדי רחמי ה' היו גוועים ברעב, ומי לא ירצה לברך להודות ולהלל לה' על חסד כזה. אבל עיקר ענין ברכת המזון הנוגעת לנו הוא מתקנת יהושע, כיון שנכנסו לארץ וכבר אין לחם מן

השמים, אלא כל אחד חורש זורע וקוצר וזומר ובוצר, ומטכס עצות ורעיונות איך להשביח את הקרקע להוציא פירות משובחים, איך לאגור הפירות באוצרות שיעמדו ימים רבים ואיך למכור ולסחור בהם וכו', אז יש סכנה עצומה 'ורם לבבך ושכחת את ה' אלהיך וגו' המאכלך מן במדבר אשר לא ידעון אבתיך וגו' ואמרת בלבבך פחי ועצם ידי עשה לי את החיל הזה'. לכן בשעה שיהושע הנחיל את הארץ הוא כבש גם פנימיות ענין הארץ מפני הגוי אשר בקרבך, הרוצה להשכיח את ענין המן, ולכן התקין שנברך כל פעם אחרי שאוכלים מחלב הארץ, 'ברוך אתה ה' על הארץ ועל המזון', כדי שנכיר ונדע שהקב"ה שהאכילנו את המן במדבר הוא הנותן לי כוחות ועצות ושפע בשדה שלי כאן בארץ ישראל, 'וזכרת את ה' אלהיך כי הוא הנותן לך כח לעשות חיל'.

ותקנה זו של יהושע בן נון בברכת הארץ היא חידוש של ארץ ישראל, דהנה יש לדקדק מה שמשה רבינו משבח את הארץ (פרק יא, י) 'כי הארץ אשר אתה בא שמה לרשתה לא כארץ מצרים הוא אשר יצאתם משם אשר תזרע את זרעך והשקית ברגלך כגן הירק', הרי ההבדל בין ארץ ישראל למצרים אינו על אופן הזריעה, שלכאורה שוה בכל מקום, אלא על אופן ההשקיה כמו שהארכנו במק"א, וא"כ למה מדגיש משה רבינו גם את ענין הזריעה במצרים. אלא הענין הוא פשוט, מפני שאם אדם מבין שכל הצלחתו יורדת מן השמים, בין אם זה המן במדבר או המטר שיורד בארץ ישראל לברך את מעשי ידיו, הרי זה משפיע על כל צורת הזריעה שלו, הוא טורח ועמל וחורש וזורע 'ארץ ישראל' דיג', וכבר בשעת הזריעה הוא עושה כל מעשיו בהכנעה וענוה ועיניו לשמים, 'מאמין בחי עולמים וזורע' (עי' שבת לא. תוד"ה אמונת). וההבנה הזו היא חלק מתקנת יהושע את ברכת הארץ, שאם הזריעה נעשית באמונה וההשקיה למטר השמים, גם האכילה יכולה להיות באופן שמבינים שמשולחן גבוה קא זכו.

ואע"פ שאנו נידחים בגולת אמעריקא ורחוקים מארץ ישראל, אבל ע"י שנוון ונתבונן בברכת הארץ נוכל גם אנו לזכות לאורה של ארץ ישראל, כענין הכתוב (יא, יח) 'ושמתם את דברי אלה על לבבכם ועל נפשכם', ומפרש רש"י דקאי על ימי הגלות, ש'אף לאחר שתגלו היו מצויינים במצות', אבל רמב"ן חולק עליו ומביא ראייה מהמשך הכתוב 'למען ירבו ימיכם וימי בניכם על האדמה',

שמשמע דקאי על קיום התורה בארץ ישראל. ואומר החת"ס יסוד נורא, דהנה רש"י כבר השריש לנו בכמה מקומות שלא שייך לשון לקיחה על אדם אלא בדיבור, 'ויקח - לקחו דברים' (בראשית ב טו, ועוד הרבה), וכתב 'וביארתי כי הגוף איננו האדם אלא תיק עשוי מעפר, ובתוך התיק החומרי הזה טמון האדם, שהוא השכל הפנימי, על כן אם תקח האדם על כרחו ותזיזהו ממקום למקום וחפצו ורצונו הפנימי איננו עמו, הלא לא לקח האדם, אלא גוש עפר הזיז ממקום זה למקום אחר אבל מחשבתו ורצונו נשאר במקום הראשון, עד שיקחהו בדברים, שיטה גם לבו ומחשבתו למקום שהוא רוצה ואז נלקח האדם', עיי"ש דברים נוראים. וכעין זה ידוע לשון הבעש"ט (בן פורת יוסף ויחי) 'במקום מחשבתו של האדם שם, נתדבק שם כולו'. וידוע כשהיה הצמח צדק זי"ע ילד קטן ישב על ברכי זקנו הגדול בעל התניא זי"ע, וסבו השתעשע עמו, ושאלו 'וואו איז דער זיידע', הראה הנכד על ידו של הסבא, השיב לו בעל התניא, לא, זה ידו של הזיידע, אבל איפה הזיידע. הראה הנכד על ראשו, השיב לו הסבא שזה ראשו של הזיידע, אבל איפה הזיידע. הראה הנכד על רגלו, והשיב לו הסבא כנ"ל, ואז הורידו הסבא מעל ברכיו ועמד ללכת, וצעק הילד 'זיידע', ענה בעל התניא 'דאס איז דער זיידע'. היינו שהאדם אינו לא ידו ולא רגלו ולא כרסו, אלו הם איבריו של האדם, האדם עצמו הוא הנפש מחשבותיו ורצונותיו.

ובזה מיישב החת"ס דברי רש"י, שאם יהודי יושב בגלות רחוקה בארץ ציה וצלמות ומניח תפילין ולומד תורה ומלמד את בניו דרך ה' ומקיים בעצמו 'שמתם את דברי אלה על לבבכם ועל נפשכם', הרי נפש היהודי הזה, מחשבותיו ורצונותיו, אינם בגלות במקום שגופו נמצא, אלא הם שוכנים בארץ ישראל, ושפיר שייך לברכו 'למען ירבו ימיכם על האדמה' כי הוא ארץ ישראל'דיגע איד. וכידוע אמרתו של הקאצקער רבי 'כימי השמים על הארץ – הימלדיגע טעג אויף דער ערד', היינו שגם אם אנו יושבים 'על האדמה' בתוך הארציות והחומריות והגשמיות, אבל יש בכח היהודי לחיות 'כימי השמים' עם 'הימלדיגע בליק' ו'הימלדיגע רצונות' ולהיות מאמין בחי עולמים וזורע.

לכן אם נברך ברכת הארץ כדבעי, ונתבונן שכל השפע שלנו היינו כל ההשקיה יורדת מן השמים, אזי תהיה גם הזריעה באופן של 'אמונת זה סדר זרעים', ואז

כשאנו נהנים מהעמל שלנו זה יהיה מלווה בהכנעה וענוה והבנה 'כי ה' אלהיך הוא הנותן לך כח לעשות חיל', ואז נזכה להיות ארץ ישראל'דיג בכל רמ"ח ושס"ה בכל מקום שנהיה שם.

מבחן התפילה אפשר להגיע לכל המדרגות

והיה אם שמע תשמעו אל מצותי אשר אנכי מצוה אתכם היום לאהבה את ה' אלהיכם ולעבדו בכל לבבכם ובכל נפשכם (יא, יג). ידועה השאלה (עי' תניא 'חינוך קטן') האיך אפשר לצוות את האדם לאהוב הלא זה דבר שבלב, ואין הקב"ה בא בטרוניא עם בריותיו. והנה איתא בגמ' (עירובין סד:) 'אמר רב ששת משום ראב"ע יכול אני לפטור את כל העולם כולו מן הדין מיום שחרב בית המקדש ועד עכשיו, שנאמר לכן שמעי נא זאת עניה ושכרת ולא מיין. מיתבי שיכור מקחו וממכרו ממכרו וכו' כללו של דבר הרי הוא כפיקח לכל דבריו, אלא שפטור מן התפלה. מאי יכולני לפטור דקאמר נמי מדין תפלה, ע"כ. מסביר החת"ס שתירוץ הגמ' אינו אוקימתא דראב"ע קאי רק על 'דין תפילה', אלא כיון שפטורים מדין תפילה כבר פטורים מן הדין בכלל, והענין הוא עפי"מ שאמרו חז"ל (קידושין ל:) 'לולא הקב"ה עוזרו אינו יכול לו', שא"א להיות ערליכע איד וללחום עם היצר, ופשוט לחיות בעוה"ז בלי 'הקב"ה עוזרו', ולכן אם אין לאדם ישוב הדעת מרוב צרה וטרדה ודאגה היושבות לו על לבו עד שהוא בגדר שיכור שאינו יכול להתפלל לה' ולהתחנן על נפשו, אז חיינו אינם חיים ופטור מן הדין.

וזה גם הסבר הכתוב 'לאהבה את ה' אלהיכם', וא"ת איך תוכל לצוות עלי לאהוב ואני לא במדרגה ההיא, ע"ז באה התשובה 'ולעבדו בכל לבבכם', וכמו שאמרו חז"ל (תענית ב.) 'ואיזו היא עבודה שהיא בלב הוי אומר זו תפילה', כי הדרך היחידה להתרומם ולהתדבק בה' הוא ע"י הסידור, ע"י שמתפללים לה' שיעזור לנו להתקרב אליו, לזכות לאהבה וליראה ולעשות רצונו ולעבדו בלבב שלם, רק כך יכולים לחיות בעוה"ז. ולא יאמר האדם, מה לי אדם שפל ונבזה עם מדרגות הצדיקים שידעו להתפלל בדבקות והגיעו להשגות באהבה ויראה, אבל אני הלא בבחינת שיכור בזוי שפטור מן התפילה, אבל זה אינו נכון, וכמו

שאומרים שלש פעמים ביום 'קרוב ה' לכל קראיו לכל אשר יקראהו באמת', כי כל מה שה' מבקש ממך הוא שתתפלל מעומק הלב, באמת, ואז שפיר תוכל גם אתה לזכות לקרבת ה'.

ובזה מבואר סדר ברכת המזון, היינו שהמדרגה היותר גבוהה היא ברכת הזן שתיקן משה רבינו לאוכלי המן, שאכלו לחם מן השמים וראו בעיניהם שה' זן ומפרנס לכל. אחריהם יש את בני ישראל היושבים בארצם איש תחת גפנו ותחת תאנתו, ומרגישים בקדושת ארץ ישראל אשר 'למטר השמים תשתה מים', שמאמין בחי עולמים וזורע. אבל בשביל אנשים כמונו, הנידחים בחושך כפול ומכופל בגלות נידחת ואין מרגישים את אור קדושת ארץ ישראל, וק"ו לא את טעם המן, על זה באה תפילה בתוך ברכת המזון 'ובנה ירושלים עיר הקודש', שיזכנו ה' לזכות להשגת ארץ ישראל ולחיות לפניו בארץ החיים. ורק ע"י תפילה נוכל באמת לזכות לזה.

שימת לב במצוות התדיריות, ברכות וקריאת שמע

ועתה ישראל מה ה' אלהיך שאל מעמך כי אם ליראה את ה' אלהיך וגו' (י, יב). פשט הכתוב הוא, שאחר שסיפר משה רבינו לבני ישראל ענין חטא העגל ומה שרצה הקב"ה להעניש את ישראל ושבירת הלוחות, שלא יאמרו בני ישראל 'אוי וויי, איך נוכל לשוב בתשובה, איך נוכל לזכות לכפרה על חטאים חמורים כאלו, אולי צריכים להביא הרבה קרבנות לסגף עצמינו בתעניות או לתת כל כספנו לצדקה', על זה אומר להם משה רבינו 'מה ה' שואל מעמך כי אם ליראה', אין ה' מבקש שתעשה דברים שנראים לך גדולים מאד, אלא רוצה ומבקש ממך קצת יראה והכנעה, 'טובה מרדות אחת בלבו של אדם יותר מכמה מלקיות' (עי' ברכות ז.).

ואיך זוכים לאותו 'מילתא זוטרתא', על זה דרשו חז"ל (מנחות מג: ועיי"ש ברש"י) אל תקרי מה אלא מאה, שחייב אדם לברך מאה ברכות בכל יום. אבל כבר אמרנו לעיל שהם מהמצוות שאדם דש בעקביו, וכמו שמצוי שמחזיקים כוס קפה או מים ביד ומנסים לזכור אם כבר ברכנו 'שהכל' או לא, ואין שמים אל לב שהזכרנו שם שמים. כשאתה אומר ברוך אתה ה' מלך העולם, המלכת

את הקב"ה על כל העולם. תתבונן במה שאתה אומר, זה לא לוקח הרבה זמן, ממש רגעים קצרים כל הברכה, אבל אם בכל פעם שאתה מוציא ברכה מפיו תעצור לרגע ותכוון בפירוש המילות והענין, תהיה בן אדם אחר לגמרי. זו לא רק עוד 'מצוה קלה' שאתה נזהר בה, אלא צורת חיים אחרת, חיים של יראה והכנעה, והבנה שאתה עומד לפני מלך מלכי המלכים, ורק ע"י מאה ברכות כאלו נוכל לזכות ליראה.

וכדאיתא מהרבי רבי אלימלך זי"ע (נועם אלימלך ריש חיי שרה) שמאה ברכות כנגד מאת אדנים שהיו במשכן. דהיינו שכל יהודי בונה משכן לה', 'ושכנתי בתוכם - בתוך כל אחד ואחד', והאדנים שהם היסוד שכל המשכן עומד ונשען עליהם, הם מאה ברכות. וזה כנ"ל שכיון שיהודי מדבר אל הקב"ה בלשון נוכח 'ברוך אתה מלך העולם' וממליכו על כל העולם, ומודה לו על פרי האדמה והעץ וכל ברכות השחר על כח הראיה על המלבושים ונעליים וכו', על יסוד מאה ברכות כאלו עומד משכן ה' בלב יהודי.

עוד מצוה בפרשה ש'אדם דש בעקביו' היא מצות קריאת שמע. ואף ש'אי אתה יודע מתן שכוך של מצות', אבל בהתבוננות על צורת המצוה נוכל להבין כמה חשובה ועיקרית מצוה זו לפני המקום. שהרי תקיעת שופר ואכילת מצה, כמה שיש בהן דברים נשגבים וכוונות גדולות, והן פועלות בשמים תיקונים נפלאים, כמו שמכינים את עצמנו לפני ה'ט, אבל מצוותם רק פעם אחת בשנה, ואילו ק"ש לא די לקרותה כל יום ערב ובוקר, אלא צריכים גם 'וקשרתם לאות על ירך והיו לטטפת בין עיניך', ולא די בזה אלא גם 'וכתבתם על מזוזות ביתך', שבכל פעם שאתה נכנס ויוצא תראה לנגד עיניך קבלת עומ"ש ועול מצות, ולא די בזה אלא 'ושננתם לבניך ודברת בם בלכתך בדרך', כל היום וכל הלילה צריך ה'שמע ישראל' להיות נוכח עיניך. נמצאנו למדים שק"ש ליהודי היא כמו אור לנשימה, וכמו שא"א לחיות כמה רגעים בלי לנשום אור כך א"א להיות יהודי בלי לבוא במגע עם 'שמע' 'והיה אם שמוע' בכל כמה רגעים, אם זה בתפילה, בתפילין, כשעוברים ומנשקים את המזוזה או כשקוראים על המיטה. ורק אם נתבונן בזה בכל פעם ופעם ונעצור ונכוון, נזכה באמת ל'יראה את ה' ולאבהב אותו'.

זמן תורה וזמן תפילה ועבודה בשפלות

ונתתי מטר ארצכם בעתו יורה ומלקוש ואספת דגנך ותירשך ויצהרך (יא, יד). החתם סופר מבאר (בהרד"ה ועשיתם) שיש בתורה כמה מדרגות, יש 'ואספת דגנך' שזה ענין קיבוץ כל התבואה, והיינו ללמוד בקיאות, ול'פומבי', ולחזור בע"פ למען יעמדו ימים רבים, וכמו שאמרו חז"ל על הבקי (ברכות סד.) 'הכל צריכין למרי חטיא', ויש 'תירושך' היינו יינה של תורה, לטעום עמקות וחריפות הסוגיא בעיון, 'ויצהרך' היינו תפילה עיי"ש, והברכה בזה הוא דייקא כשזה 'בעתו', כמו שאמרו חז"ל (שבת י.). 'זמן תפלה לחוד וזמן תורה לחוד'. ומתאונן החת"ס על עצמו שאינו זוכה לזה, אלא נכנסות לו מחשבות בדברי תורה בעמדו בתפילה. ומפרש 'ונתתי מטר ארצכם בעתו יורה ומלקוש', היינו ההארות והשפעות שיורדות מלמעלה, יורה מלשון תורה והוראה, ומלקוש כבר דרשו חז"ל (תענית ו.) דקאי על תפילה ותשובה 'דבר שמל קשיותיהן של ישראל', וכל דבר יפה בעתו דייקא, ואז זוכה להתעלות עם התורה והתפילה שלו, עד שיזכה ל'ונתתי עשב בשדך לבהמתך' שיהיה ברכה במעשיך, ועמדו זרים ורעו צאנכם וכו'.

ויש לנו להתעורר בדברים אלו, אכן אין לנו היצה"ר של החת"ס שראשנו טרודים כ"כ בעמקות התורה כל היום עד שקשה לנו לכוון בשמונה עשרה, אבל גם לנו יש מה להתחזק בענין זה, כשמגיע זמן התפילה הקבוע, אפילו אם אתה באמצע תוס' ואתה ממש שקוע בלימוד, תזכור ש'בעתו יורה ומלקוש', עתה מתפללים בביהמ"ד וחובתך לעמוד מוכן ומזומן להתפלל עם הציבור בהתלהבות וחשק, ולא שתמשיך ללמוד עד אמצע התפילה ואז תעמוד ותחטוף פסוקי דזמרה או ברכות ק"ש דערבית. וכן יש יצר הרע מיוחד שמתחשק ללמוד עיון דוקא בשיעור פשוט, ובזמן המיועד לעיון אז רוצים ללמוד בקיאות, דוקא שלא יהיה 'בעתו'. ובאמת אני מודה לה' שאלה הם הענינים שצריכים לעורר עליהם, וטוב שאתם רוצים עוד כמה דקות ללמוד, אבל זמן תורה לחוד וזמן תפילה לחוד, ורק כך יכולים לראות ברכה בתורה.

מדברי חת"ס גם למדנו ש'ונתתי מטר ארצכם' קאי על הארה ושפע בתורה ותפילה, וכן מפרש השפ"א מש"כ (להלן לב, ב) 'יערוף כמטר לקחי', שכמו

שיש בארץ כח להצמיח פירות מתוקים וירקות ודגן, אבל אינו יוצא שום דבר עד שירד מטר מן השמים, כן לב יהודי מלא כוחות עצומים שיכולים להצמיח דברים נשגבים ונפלאים, אבל ה'מטר' שמוליד כל אלו הפירות הוא 'לקחי' היינו התורה, כמש"כ (ישעיהו נה, י-יא) 'כי כאשר ירד הגשם והשלג מן השמים וגו' כי אם הרוה את הארץ והולידה והצמיחה וגו' כן יהיה דברי אשר יצא מפי', היינו שהתורה היא מטר השמים המצמיח הכוחות הטמונות בלב כל יהודי.

אמנם גם אחרי שלומדים וזוכים לכל אלו הענינים של יורה ומלקוש, 'ואכלת ושבעת', צריכים להיזהר ביותר 'השמרו לכם פן יפתה לבבכם', ופשטות הכוונה היא שאחרי שהאדם מצליח בעסקיו הוא עלול ל'רום לבבך ושכחת', כי אין אדם מורד אלא מתוך שביעה (עי' ברכות לב.). אבל יש לשון נורא מאד בשפ"א (תרמ"ב ד"ה והיה) 'אין זה דווקא באכילה ושתיה גשמיות, רק גם במילא כריסו בתורה ועבודה וכו'', היינו שהאדם יכול להרגיש שבע ומלא מתורה ותפילה עד שהוא נכשל וצריכים להזהירו 'השמרו לכם פן יפתה לבבכם'. כלומר, שאין ה'מטר לקחי' יכול להשפיע על הלב כי אם אחרי חרישה, כמו שעל קרקע קשה יכולים לפזר הרבה זרעונים אבל לא יצמח שום דבר אם לא יחרוש ויעבוד את שדהו, כי אין המטר נכנס לתוך האדמה, כן הוא בתורה, בלי חרישה בלב, שהאדם ישבר קצת את לבו ויכניע את עצמו ויבין שהוא צריך למטר מן השמים, ויבין שאילולי הקב"ה עוזרו אין יכול לו, ויתפלל ויתחנן לה' בצמאון והשתוקקות שיזכה לאורה של תורה ולהתפלל מעומק הלב, רק אם ה'יורה ומלקוש' הם באופן הזה תהיה ברכה של 'ונתתי מטר ארצכם', אבל אם לא יחרוש עמוק לתוך הלב לא יצמיח שום דבר, וכל המטר ילך לאיבוד.

ויש לפרש בזה הכתוב 'למען ירבו ימיכם וכו' כימי השמים על הארץ', היינו גם מי שזוכה למדרגות גבוהות והתעלות בעבודת ה' 'כימי השמים', אבל – 'על הארץ', תישאר על הקרקע ותהיה שפל בעיני עצמך כמקודם. והיה מעשה שהרבי רבי העניך מאלכסנדר זי"ע נסע לרבו, הרבי רבי בונם זי"ע, ליוה"כ, ואחרי התפילה כשעברו להתברך 'לשנה טובה' הרגיש רבי העניך שפלות עצומה מחרדת יום הדין, וראה את עצמו ממש בשפל המדרגה, עד שהתבייש

מפני רבו, ולכן עבר במהירות רבה שלא יתבונן בו רבו ויראה כמה הוא אינו ראוי. הרבי רבי בונם הבחין בזה ונהנה מאד, ואחרי שכולם עברו שלח משמשו לקרוא לרבי העניך שרוצה לדבר עמו. בדרכו של רבי העניך לרבו חלפה מחשבה בראשו שכנראה אם הרבי קורא לי בליל יוה"כ, סימן שאני לא כזה נבזה ושפל, ואולי הרבי רואה בי איזו חשיבות. וכשהגיע לרבו דחה מלפניו שכבר אין לו זמן לדבר עמו. ואמר רבי העניך על עצמו שדייקא כשהוא היה בטל ומבוטל בעיני עצמו וחשב שאינו ראוי בכלל, דוקא אז רצה לדבר עמו, אבל כשהוא חשב שהוא 'מאן דאמר' אז כבר לא רצה הרבי לדבר עמו. ואע"פ שאין לנו שמץ השגה בצדיקים קדושים אלו, וק"ו לא באיזה הרהור דק מן הדק של הרבי העניך, אבל יש כאן לימוד בשביל אנשים כערכנו ש'כימי השמים על הארץ', שאף שאנו מרגישים איזו הארה מן השמים, געשמאק אין לערנען או דביקות בתפילה, זה דייקא מפני שאנו 'על הארץ', וברגע שנרגיש 'שמים' דיג בעיני עצמנו יתבטלו כל ההשגות והמדרגות. וכע"ז פירש הרבי רבי בונם עצמו 'ובאו עליך כל הברכות האלה והשיגוך' (להלן כח, ב), 'זאלין דין טרעפיין אויף דעם אייגענעם ארט' היינו שהאדם יקבל ברכות ה' ממקומו שהוא נמצא בו 'והשיגוך' ולא יגבה לבבו.

*

ולכן אם ניזהר בענינים שהאדם דש בעקביו, נברך ברכת המזון בהתבוננות מתוך הסידור, ונעצור לפני כל ברכה ממאה ברכות, נזכה לחיות גם בתוך הגלות באופן של 'הנחיל יהושע את הארץ', היינו בהבנה שגם כשאנו חורשים וזורעים אבל זה עדיין בחינת המן שיורד מן השמים, וכך נהיה באמת בחינת 'מאמין בחי עולמים וזורע'. או אז האדנים יעמדו כיתד בל תמוט, ונזכה שהעדות שבארון תאיר את לוחות האב"ן שלנו, היינו שאלופו של עולם יחדור ויזהיר ויחקוק אורו עמוק לתוך המדרגות התחתונות, ה'בהמה' וה'כלב' שבתוכנו, ונזכה 'ליראה את ה' אלהיך ללכת בכל דרכיו ולאהבה אתו ולעבד את ה' אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך'.